"Education for Knowledge, Science, and Culture"
- Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe
Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
Vivekanand College, Kolhapur
(Autonomous)
KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

Department of Economics

10/10/2019

Notice

All the students of BA-I (Sem-II), it is informed you that, submit your Home Assignments of Indian Economy-I (Economics) between 14/10/2019 to 18/10/2019 before 12:30 pm to Dr. Somnath Kale. Submit your assignments timely.

Vivekanand College Kolhapur ESTD JUNE 1964 (Autonomous)

Dr. Kailas Patil
HEAD
DEPARTMENT OF ECONOMICS
VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR
(AUTONOMOUS)

Scanned with OKEN Scanner

(8)

ESTD JUNE 1964 VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous)

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

KOLHAPUR

Session : OCTOBER 2019

Course : B.A. SEM 1

Max Marks : 10

Subject : ECONOMICS - I

Subject Code : DSC-1018A

Exam Name : CIE

Sr. No.	Student Name	Roll No. / Reg No.	Lock Status	Marks
1	ADSOL OMKAR MAHADEV	4502	Un Locked	06
2	ADSUL UTKARASHA SANJAY	4503	Un Locked	08
3	ADULKAR DIPALI RANGRAO	4504	Un Locked	AB
4	ANCHI PRIYANKA VISHAL	4508	Un Locked	09
5	ASWALE AKASH TANAJI	4510	Un Locked	09
6	ATIGRE KARAN PRAKASH	4511	Un Locked	AB
7	AWATE RUTUJA SANJAY	4513	Un Locked	09
8	BAMANE GAURI ANANDA	4516	Un Locked	09
9	BAMNE SNEHA SUNIL	4517	Un Locked	10
10	BARGIR AARJU ASLAM	4519	Un Locked	10
11	BELVALKAR SURABHI MAHESH	4522	Un Locked	08
12	BHARMAL PRITAM PRABHAKAR	4525	Un Locked	AB
13	BHISE SOURABH MARUTI	4526	Un Locked	09
14	BHIVDARNE DIGVIJAY SUNIL	4528	Un Locked	08
15	BHIVDARNE SHRINATH NAVANATH	4529	Un Locked	08
16	BHORE JAYSHRI NAGESH	4532	Un Locked	AB
17	BHOSALE AASHLESHA SHIVRAJ	4534	Un Locked	09
18	BHOSALE NIKHITA RAGHUNATH	4536	Un Locked	09
19	BODKE AMIT NIVRUTTIRAO	4540	Un Locked	08
20	CHAVAN DHANANJAY GURUNATH	4544	Un Locked	06
21	CHAVAN MURALI RAJENDRA	4546	Un Locked	AB
22	CHAVAN PRATIK DHANAJI	4547	Un Locked	AB
23	CHEULKAR KETNA SUNIL	4551	Un Locked	09
24	CHOUGULE SANDIP VILAS	4555	Un Locked	05
25	DALVE SURAJ MAHADEV	4563	Un Locked	10
26	DAVARI VAISHNAVI SAMBHAJI	4566	Un Locked	09
27	DESAI JISHAN SALIM	4567	Un Locked	08
28	DHANAWADE SHRUTI SANDIP	4569	Un Locked	09
29	FADATARE ARATI VISHNU	4575	Un Locked	08
30	GADHAVE RUSHIKESH UMESH	4579	Un Locked	AB
31	GAIKWAD MEGHA DEEPAK	4580	Un Locked	08
32	GAVALI RUPESH UMAJI	4585	Un Locked	08
33	GAVALI SWAPNIL RAMCHANDRA	4587	Un Locked	06
34	GAVANDI AASMA JAHANGIR	4588	Un Locked	08
35	GHASTE SONAM SHIVAJI	4591	Un Locked	09
36	GHUNKIKAR AKANKSHA ANIL	4594	Un Locked	09
37	GIRIGOSAVI SWAPNIL PANDURANG	4595	Un Locked	06
38	GURAV PRAJAKTA MADHUKAR	4597	Un Locked	07
135)	Chougule Sudharm Sudhir	4557		AB
136)	Date Aniket Rajesh	4562		08

Name & Signature of Internal Examiner

Name & Signature of External Examiner

Scanned with OKEN Scanner

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

KOLHAPUR

Session : OCTOBER 2019
Course : B.A. SEM 1
Max Marks : 10

Subject : ECONOMICS - I
Subject Code : DSC-1018A
Exam Name : CIE

Sr. No.	Student Name	Roll No. / Reg No.	Lock Status	Marks
39	GURAV SIDDHARTH TANAJI	4599	Un Locked	05
40	GURAV TEJAS RAVASAHEB	4600	Un Locked	09
41	HALEMANI CHANDRASHEKHAR SIDHAPPA	4601	Un Locked	08
42	HARUGADE SACHIN DEEPAK	4603	Un Locked	AB
43	HAWAL HEMANT RAJU	4604	Un Locked	07
44	HONMANE TUSHAR TUKARAM	4605	Un Locked	07
45	HULSWAR PRATHMESH SUBHASH	4606	Un Locked	07
46	JADHAV PRATIKSHA VILAS	4610	Un Locked	10
47	JADHAV SHREE HANAMANT	4612	Un Locked	08
48	JADHAV SUNNY ARVIND	4613	Un Locked	AB
49	JAGDALE OMKAR VIKAS	4615	Un Locked	07
50	JAMADAR AMAN ASLAM	4617	Un Locked	07
51	JAMADAR NAMIRA SALIM	4618	Un Locked	09
52	JOSHI AARYA NITIN	4621	Un Locked	10
53	JOSHI PUJA SANTOSH	4622	Un Locked	10
54	KADAM SHUBHAM PRAKASH	4625	Un Locked	06
55	KAMBLE ADARSH ASHOK	4629	Un Locked	05
56	KAMBLE AISHWARYA BAJIRAO	4630	Un Locked	06
57	KAMBLE PRATHAMESH SANJAY	4638	Un Locked	AB
58	KAMBLE PRATIKSHA SUNIL	4639	Un Locked	09
59	KAMBLE PRIYANKA RAJARAM	4640	Un Locked	09
60	KAMBLE RUTVIK TANAJI	4642	Un Locked	AB
61	KAMBLE SAYALI MADHUKAR	4644	Un Locked	09
62	KAMBLE SHITAL RAJARAM	4645	Un Locked	09
63	KAMBLE TEJASWINI RAJARAM	4648	Un Locked	06
64	KAMBLE VIJAY MAHENDRA	4650	Un Locked	09
65	KAMBLE VINOD DAYANAND	4651	Un Locked	05
66	KARE RAHUL SHIVAJI	4654	Un Locked	AB
67	KASHID ANKITA MAHADEV	4655	Un Locked	10
68	KATKAR VISHKHA DILIP	4660	Un Locked	08
69	KAVTHEKAR SHILPA BABURAO	4661	Un Locked	10
70	KEVAT NILESH KAMLESH	4663	Un Locked	06
71	KHANDEKAR APURVA SARJERAO	4665	Un Locked	10
72	KHOPKAR AASHA JOTIRAM	4669	Un Locked	09
73	KODOLIKAR ATHARVA PRASAD	4672	Un Locked	AB
74	KOLI OMKAR VIJAY	4681	Un Locked	08
75	KOLI RUPALI HAMBIRRAO	4682	Un Locked	08
76	LOHAR DEEPAK JOTIRAM	4696	Un Locked	07
77)	Khot Pooja Tanaji	4673		07

Name & Signature of Internal Examiner

Name & Signature of External Examiner

Scanned with OKEN Scanner

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

KOLHAPUR

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR ESTD JUNE 1964 (Autonomous)

Session : OCTOBER 2019 | **Subject :** ECONOMICS - I

Course : B.A. SEM 1 | **Subject Code :** DSC-1018A

Max Marks : 10 | **Exam Name :** CIE

Sr. No.	Student Name	Roll No. / Reg No.	Lock Status	Marks
77	LOHAR OMKAR DASHARATH	4697	Un Locked	07
78	LOHAR SHIVATEJ ANANDRAO	4698	Un Locked	10
79	LOHAR VAISHALI SURESH	4700	Un Locked	08
80	LOKHANDE ANIKET BAJIRAO	4702	Un Locked	07
81	MANE PRATIK LAKAPPA	4716	Un Locked	10
82	MANE SAMRUDDHI SUNIL	4718	Un Locked	07
83	MANG AKASH KUNDLIK	4720	Un Locked	09
84	MHAKAE DHANRAJ SHIVAJI	4721	Un Locked	08
85	MISAL AKASH SURESH	4723	Un Locked	09
86	MOLE YASH YUVARAJ	4727	Un Locked	09
87	MORE VARSHA PANDURANG	4731	Un Locked	09
88	MOTE AVINASH KRUSHNAT	4732	Un Locked	09
89	MUJAWAR MUSKAN SHABBIR	4734	Un Locked	10
90	NAIK DHANASHRI MANOHAR	4738	Un Locked	09
91	NAIKWADE SAI RAJENDRA	4741	Un Locked	09
92	NAWALE PRASHANT SUBHASH	4744	Un Locked	06
93	NIKAM VAISHNAVI VITTHAL	4746	Un Locked	10
94	PANDHARE RUSHIKESH RAVINDRA	4751	Un Locked	AB
95	PATIL CHAITALI SHAHAJI	4763	Un Locked	09
96	PATIL OMKAR SAMBHAJI	4767	Un Locked	06
97	PATIL PANKAJ PANDURANG	4768	Un Locked	09
98	PATIL PIYUSHA ANIL	4769	Un Locked	09
99	PATIL PRIYANKA ASHOK	4772	Un Locked	10
100	PATIL ROHIT MADHUKAR	4773	Un Locked	09
101	PATIL ROHIT VIKAS	4774	Un Locked	10
102	PATIL RUTUJA SADASHIV	4775	Un Locked	10
103	PATIL SANJEEVANI JOTIRAM	4777	Un Locked	09
104	PATIL SANTOSH BANDU	4778	Un Locked	07
105	PATIL SAYALI ARJUN	4780	Un Locked	09
106	PATIL YUVRAJ DHANAJI	4782	Un Locked	06
107	POWAR ARATI RAJENDRA	4793	Un Locked	10
108	PUJARI SHUBHAM SUBHASH	4799	Un Locked	07
109	RAJPUT PRIYAL DARASING	4800	Un Locked	10
110	SABALE NIKHIL NARAYAN	4804	Un Locked	09
111	SANAP VAISHNAVI DATTATRAY	4812	Un Locked	09
112	SANGALE KEDAR RAMESH	4813	Un Locked	09
113	SANKPAL DHAIRYASHIL RANJIT	4815	Un Locked	AB
114	SASANE KIRAN LAXMAN	4816	Un Locked	06

Name & Signature of Internal Examiner

Name & Signature of External Examiner

Scanned with OKEN Scanner

ESTD JUNE 1964
VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous)

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

KOLHAPUR

Session : OCTOBER 2019
Course : B.A. SEM 1
Max Marks : 10

Subject : ECONOMICS - I
Subject Code : DSC-1018A
Exam Name : CIE

Sr. No.	Student Name	Roll No. / Reg No.	Lock Status	Marks
115	SAKATE AJAY LAMUVEL	4817	Un Locked	AB
116	SASWADE RAJANI RAJENDRA	4819	Un Locked	09
117	SAWANT RAVIRAJ RAMRAO	4824	Un Locked	09
118	SHAIKH SAAD MUSTAKMAHAMAD	4828	Un Locked	05
119	SHANEDIWAN FARDIN SHABBIR	4830	Un Locked	08
120	SHINDE KARAN SHIVAJI	4835	Un Locked	08
121	SULGEKAR MANISHA PARASHRAM	4844	Un Locked	09
122	SUTAR ANITA SAMBHAJI	4849	Un Locked	08
123	SUTAR TANAYA RAMCHANDRA	4855	Un Locked	09
124	TAWADE GAYATRI ANIL	4856	Un Locked	10
125	VADAR SACHIN PRAKASH	4861	Un Locked	06
126	VALKUNJE SAKSHI VILAS	4864	Un Locked	10
127	VALVEKAR PAVAN GAJANAN	4865	Un Locked	08
128	VHANNURE SAGAR KIRSHANT	4868	Un Locked	09
129	WAGHMARE ROHAN RAMCHANDERA	4869	Un Locked	09
130	WAKADE SUHAS KESHAV	4870	Un Locked	08
131	WAYDANDE UDAY KUNDLIK	4871	Un Locked	07
132	SANDUGADE RUPESH RANGRAO	4877	Un Locked	AB
133	LAD KALYANI SHIVAJI	4880	Un Locked	10
134	SALOKHE SAMARTH SATISH	4895	Un Locked	09
135)	Halijwale Shravani Vitthal	4839		09

HEAD
DEPARTMENT OF ECONOMICS
VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR
(AUTONOMOUS)

Name & Signature of Internal Examiner

Name & Signature of External Examiner

Scanned with OKEN Scanner

" ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कृती यांसाठी शिक्षण प्रसार " - शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Signature of Supervisor

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

VIVEKANAND COLLEGE (Autonomous), KOLHAPUR

नाव:- प्राजक्ता मधुकर गुरव

Class B.A.I Div ______ Roll No. 4597

Suppliment No. ______ Subject अर्थशास्त्र

Test / Tutorial No. ______

1. सेवा क्षेत्राचे भारतीय विदेशी व्यापाऱ्यांचे आर्थिक विकासातील महत्व विशद करा.

→ प्रस्तावना:-

कोणत्याही देशाचे राष्ट्रीय उत्पन्न व दरडोई उत्पन्न हे त्या देशाच्या आर्थिक विकासाचे निर्देशक असते. सामान्यत: प्रत्येक देशाचे उत्पन्न मोजण्यासाठी तीन क्षेत्रांचे मापन केले जाते. स्थूल देशांतर्गत उत्पन्न मोजण्याचे पहिले क्षेत्र म्हणजे शेती व संबंधित क्षेत्रे यांना प्राथमिक क्षेत्र म्हटले जाते द्वितीय क्षेत्र म्हणजे औदयोगिक क्षेत्र, यात विविध उदयोग-व्यवसायांचा समावेश होतो आणि तृतीय क्षेत्र म्हणजेच सेवा क्षेत्र यामध्ये विविध सेवांचा समावेश होतो कोणत्याही देशाच्या विकासाच्या प्राथमिक अवस्थेत शेती क्षेत्राला महत्वाचे स्थान असते पण संबंधित देशाचा विकास पूर्ण झाल्यानंतर त्या राष्ट्राच्या स्थूल देशांतर्गत उत्पन्नात सेवाक्षेत्राला महत्वाचे स्थान प्राप्त होते. ते क्षेत्र उत्पन्नाचा मुख्य स्त्रोत बनते.

सेवाक्षेत्राचे वाढते महत्व:- (Growing importance of service sector):-

कोणत्याही देशाच्या राष्ट्रीय उत्पन्नात अर्थव्यवस्थेतील निरनिराळ्या क्षेत्रांनी भर घातलेली असते. वेगवेगळ्या व्यवसायांचा हिस्सा असतो भारतातील स्थूल देशांतर्गत राष्ट्रीय उत्पन्नात भर घालणारे पहिले क्षेत्र म्हणजे प्राथमिक क्षेत्र. यामध्ये कृषिक्षेत्र, जंगले, मच्छीमारी आदींचा समावेश होतो.

Scanned with OKEN Scanner

या क्षेत्राचा सन १९९३-९४ च्या किमतीनुसार घटक खर्चानुसार GDP तील हिस्सा सन १९५०-५१ मध्ये ५९.२ टक्के होता तो सन १९९०-९१ मध्ये ३२.२ टक्के व २००९-१० मध्ये फक्त २१.७ टक्के एवढा घटला. सन २०११-१२ मध्ये १३.९ टक्के इतका कमी झाला. द्वितीय क्षेत्रात म्हणजे औद्योगिक क्षेत्रात खाणकाम व दगडाच्या खाणी, कारखानदारी, वीज, गॅस व पाणीपुरवठा, बांधकाम यांचा समावेश होतो. या क्षेत्राचा सन १९९३-९४ च्या किमतीनुसार घटक खर्चान्वये GDP तील हिस्सा सन १९५०-५१ मध्ये १३.३ टक्के होता. तो सन १९९०-९१ मध्ये २७.२ टक्के व सन २००९-१० मध्ये २६.१ टक्के एवढा वाढला.

जागतिक व्यापार सेवा (International Trade in services):-

जागतिक व्यापार हा आंतरराष्ट्रीय मागणीचा आरसा म्हटला पाहिजे. सन 2000 च्या दशकात सेवाक्षेत्राची निर्यात सातत्याने सामान्यत: ९.५ टक्क्यांनी वाढत आहे. यास 2001 च्या जागतिक मंदीचा अपवाद म्हणावा लागेल. सन 2009 मध्ये त्यात १२ टक्क्यांनी घट झाली. पुन्हा 2010 च्या दरम्यान यात वाढ झाली. या बाबतीत विकसित राष्ट्रांबरोबरच चीन आणि भारत महत्त्वाची भूमिका पार पाडत आहेत. भारत सेवांच्या आयात-निर्यातीत जगात सातव्या क्रमांकावर आहे

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR ESTD JUNE 1964 (Autonomous)

कायदेविषयक सेवा (Legal Services) :—

भारतीय ॲडव्होकेट ॲक्ट १९६१ नुसार भारतात १६ लाख वकिलांचा (कायदेविषयक) धंदा करणारे (Legal Practitioners) आहेत. संख्येच्या दृष्टीने अमेरिकेच्या नंतर भारताचा नंबर आहे यामधील बरेचसे व्यक्तिगत वकील कायदेविषयक सल्ला देण्याचा व्यवसाय करीत आहेत. अगदी थोड्यांचा हा कौटुंबिक व्यवसाय आहे. अनेक गुन्हे निकाली काढण्याबाबत अकार्यक्षमता आढळते तालुका, जिल्हा, राज्य आणि केंद्र पातळीवर न्याय मंडळे न्यायदानाचे कार्य करतात. त्यामुळे देशात शांतता आणि सुव्यवस्था प्रस्थापित होण्यास साहाय्य होते.

सल्लामसलत सेवा (consultancy services) :—

भारतात सल्लामसलत सेवांना अनन्यसाधारण महत्त्व प्राप्त झाले आहे. सन २०१० -११ मध्ये या सेवांचे मूल्य अंदाजे ८.२४ महापद्म अमेरिकन डॉलर एवढे होते २०१२ मध्ये या सेवांचे मूल्य ९.८९ महापद्म अमेरिकन डॉलर एवढे होते. व्यक्तिगत सल्ला, सल्ला देणाऱ्या संस्था, संशोधन आणि विकास (R & D) संघटना, ॲकेडमिक संस्था, व्यावसायिक संघ या पाच गटात त्यांचा समावेश करता येईल. कृषी आणि ग्रामीण विकास, बँकिंग व वित्तीय सेवा, बांधकाम, शिक्षण क्षेत्र, विद्युतनिर्मिती, परिस्थितिकी, शासकीय व्यवस्था, आरोग्य लोकसंख्याशास्त्र, पायाभूत सुविधा, माहिती तंत्रज्ञान, कायदा आणि कायद्याची अंमलबजावणी, जीवनविज्ञान, निर्माण क्षेत्र, व्यवस्थापनशास्त्र

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR ESTD JUNE 1964 (Autonomous)

आणि तंत्र, टेलिकम्युनिकेशन, पर्यटक, वाहतूक, ग्रामीण विकास आणि पाणी-व्यवस्थापन इत्यादी क्षेत्रात सल्ला-सेवांचा लाभ घेणारी गिऱ्हाईके आढळतात. या क्षेत्रात प्रत्यक्ष परकीय गुंतवणूक (FDI) वाढत आहे.

सांस्कृतिक सेवा (cultural services) :—

करमणूक आणि मनोरंजनाबरोबर टीव्ही रेडिओद्वारे पुरविल्या जाणाऱ्या या सेवा केंद्र सरकारच्या आखत्यारीतील आहेत. रोजगारनिर्मिती बरोबरच देशाची जगाला सांस्कृतिक ओळख, सामाजिक ऐक्याचा संदेश देण्याचे कार्य याद्वारे होते. यात कलाकार, लेखक, प्रकाशक, नाट्य क्रिएशन, फोटोग्राफर्स, पेंटर्स, गायक, नृत्यकाम करणारे, नट-नट्या या सर्वांना सर्वांना रोजगार उपलब्ध होतो. कल्चरल डिप्लोमसीद्वारे जगाला देशाची सांस्कृतिक ओळख होते प्रकाशन क्षेत्रात भारतात २३ भाषांत जवळजवळ ७७,३८४ वृत्तपत्रे आणि मासिके निघतात त्यातील जाहिरातींच्या माध्यमातून मोठे उत्पन्न मिळते. अनेक वृत्तपत्रांसाठी प्रत्यक्ष परकीय गुंतवणूक १०० टक्के असतो तर भारतीय मालकीच्या वृत्तपत्रासाठी २६ टक्के परकीय गुंतवणुकीला मान्यता दिलेली आहे.

" ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार " - शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Signature of Supervisor

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

VIVEKANAND COLLEGE (Autonomous), KOLHAPUR

CHAITALI SHAHAJI PATIL

Class B.A-I Div. Roll No. 4763

Suppliment No. 1 Subject Economy

Test / Tutorial No. Assignment No. 2

1. सेवा क्षेत्राचे भारतीय अर्थव्यवस्थेतील महत्त्व विशद करा.

→ कोणत्याही देशाचे राष्ट्रीय उत्पन्नच दरडोई उत्पन्न हे त्या देशाच्या आर्थिक विकासाचे निर्देशक असते. सामान्यत: प्रत्येक देशाचे उत्पन्न मोजण्यासाठी तीन क्षेत्राचे मापन केले जाते. स्थूल देशांतर्गत उत्पन्न मोजण्याचे पहिले क्षेत्र म्हणजे शेती संबंधित क्षेत्र यांना प्राथमिक क्षेत्र म्हटले जाते. द्वितीय क्षेत्र म्हणजे औद्योगिक क्षेत्र यात विविध उद्योग-व्यवसायांचा समावेश होतो आणि तृतीय क्षेत्र म्हणजेच सेवा. क्षेत्र. यामध्ये विविध सेवांचा समावेश होतो. त्याचप्रमाणे सेवाक्षेत्राचे वाढते महत्त्व पुढीलप्रमाणे आहे.

1) स्थूल देशांतर्गत उत्पन्नातील वाढता हिस्सा

स्वातंत्र्यानंतर विशेषत: नियोजनाचे भारताच्या स्थूल देशांतर्गत उत्पन्नातील शेती व उद्योगांचा म्हणजेच प्राथमिक व दुय्यम क्षेत्राचा हिस्सा कमी होत जाऊन तृतीय म्हणजे सेवाक्षेत्राचा वाटा वाढत आहे.

2) भारतातील प्रमुख सेवांचा एकूण सेवाक्षेत्रातील हिस्सा

i) नियोजन काळातील भारताने सेवाक्षेत्रात चांगली प्रगती केली आहे. व्यापार, हॉटेल आणि उपाहारगृहांचे संबंधित सेवांचा स्थूल राष्ट्रीय उत्पन्नातील (GDP) सन 1950-51 मधील हिस्सा 8.5% होता. तो

Scanned with OKEN Scanner

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR ESTD JUNE 1964 (Autonomous)

२०१०-११ मध्ये १८.९% इतका वाढला आहे.

ii) बांधकाम सेवाक्षेत्राचा हिस्सा २०१०-११ मध्ये १९५० -५१ मध्ये ३-४% होता तो २०१०-११ मध्ये ७.७% राहिला.

३) स्थूल देशांतर्गत उत्पादनात सेवाक्षेत्राचा हिस्सा आणि आंतरराष्ट्रीय तुलना

सन २०१० मध्ये चालू किमतीनुसार जागतिक स्थूल उत्पादक ६३,०६४ महापद्म अमेरिकन डॉलर्स एवढे होते. भारताचा GDP चा क्रमांक ८ वा होता. मात्र एकूण स्थूल राष्ट्रीय उत्पन्नातील सेवाक्षेत्राचा हिस्सा विचारात होता भारताचा जगात ११ वा क्रमांक लागतो. इंग्लंड, अमेरिका, फ्रान्स हे देश याबाबत आघाडीवर आहेत.

४) राज्यवार सेवाक्षेत्राची तुलना

राज्यनिहाय स्थूल राज्यांतर्गत उत्पादनात सेवाक्षेत्राचा विचार केल्यास बहुसंख्य राज्यांत आणि केंद्रशासित प्रदेशांत सेवाक्षेत्रापासून विचार करून मिळालेल्या उत्पन्नाचा हिस्सा मोठा आहे. त्रिपुरा, नागालँड, मिझोराम, महाराष्ट्र, बिहार, तामिळनाडू, केरळ, दिल्ली, चंदीगढ येथील सेवाक्षेत्राचा हिस्सा देश पातळीवरील सरासरीपेक्षा अधिक आहे. चंदीगडाचा सेवा क्षेत्राचा हिस्सा ८६% आहे तर दिल्लीचा हिस्सा ८१.४% आहे.

५) रोजगारातील वाढता हिस्सा

भारतासारख्या मोठ्या लोकसंख्येच्या व वेगाने वाढणाऱ्या लोकसंख्येच्या देशात सेवाक्षेत्राने मोठ्या प्रमाणात रोजगार उपलब्ध करून देऊन आपले महत्त्व शाबित केले आहे. भारतातील काम करणाऱ्या श्रम-शक्तीच्या विभाजनावर परिणाम झाला आहे. विविध ६

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

फेऱ्यावर आधारित राष्ट्रीय नमुना पाहणीवरुन असे दिसून येते की सन १९७२-७३ मध्ये शेतीतील रोजगार ७४% घटून सन 1993-94 मध्ये 63.9% आणि 2006-07 मध्ये 40.19% झाला.

६) स्थावर मालमत्ता सेवा

घर (निवारा) ही माणसाची मुलभूत गरज असल्यामुळे व्यक्तीला सामाजिक सुरक्षितता प्राप्त होते. ती व्यक्तीची मालमत्ता असून काही बाबतीत उत्पन्नाचे साधन ठरते. दारिद्र्य निर्मूलनात घर महत्त्वाचे असते. या क्षेत्रात मोठ्या प्रमाणात रोजगारी प्राप्त होते. बांधकाम व्यवसायातील कामगार, कंत्राटदार, डेव्हलपर्स, इंजिनिअर्स, मालमत्ता सल्लागार इ. च्या उदरनिर्वाहाचे हे प्रमुख साधन होय.

7) बांधकाम सेवा

देशातील भिन्न क्षेत्रात गुंतवणुकीच्या संधी निर्माण करण्यासाठी आणि निगडीत क्षेत्राशी उत्पादन क्षमता वाढविण्यासाठी बांधकाम उद्योग विकासाचा महत्त्वाचा निर्देशक समजला जातो. सन २०११-१२ मध्ये स्थूल राष्ट्रीय उत्पादनात या क्षेत्राचा 8.2% हिस्सा होता.

8) गुदाम सेवा

कोणतीही उत्पादित वस्तू विक्रीसाठी देशांतर्गत अथवा परदेशात पाठविण्यापूर्वी तिची साठवण करण्याची व्यवस्था महत्त्वाची असते. भारतात शेतमाल, अन्नधान्य, खते इ साठवणूक करण्याची सेवा बऱ्यापैकी उपलब्ध आहे, शिवाय औद्योगिक उत्पादन, खनिज तेल, नैसर्गिक गॅस इ. साठवणुकीसाठी गुदामव्यवस्था महत्त्वाची असते.

Scanned with OKEN Scanner

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

9) जागतिक व्यापारसेवा

जागतिक व्यापार हा आंतरराष्ट्रीय मागणीचा आरसा म्हटला पाहिजे. सन 2000 च्या दशकात सेवाक्षेत्राची निर्यात सातत्याने सामान्यत: 9.5% वाढत आहे. याला 2001 च्या जागतिक मंदीचा अपवाद म्हणावा लागेल. सन 2009 मध्ये यात 14% घट झाली. पुन्हा 2010 च्या दरम्यान यात वाढ झाली.

10) इतर महत्त्वाची कारणे

सेवाक्षेत्राचे वाढते महत्त्व समजून घेण्यासाठी पुढे काही महत्त्वाच्या कारणांचा थोडक्यात उल्लेख केला आहे. भारताने अलीकडे स्वीकारलेल्या उदारीकरण, जागतिकीकरण व खाजगीकरणाच्या धोरणाने सेवाक्षेत्राचा विस्तार व महत्त्व वाढण्यास उपयोग झाला. परिवहन व दळणवळणाच्या साधनांचा जलद विस्तार झाला.

Name :- Vaishnavi D. Sanap.

" ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार " - शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Signature of Supervisor

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

VIVEKANAND COLLEGE (Autonomous), KOLHAPUR

Class B.A. II Sem Div ______ Roll No. 4812.

Suppliment No. 1 Subject Economics.

Test / Tutorial No. Home Assignment.

प्र. १ सेवा क्षेत्राचे भारतीय अर्थव्यवस्थेतील महत्व विशद करा.

प्रस्तावना -

कोणत्याही देशाच्या राष्ट्रीय उत्पन्नात अर्थव्यवस्थेतील निरनिराळ्या क्षेत्रांनी भर घातली आहे. वेगवेगळ्या व्यवसायांचा हिस्सा असतो. तृतीय क्षेत्र म्हणजे सेवा क्षेत्र म्हणजे यात किरकोळ घोक व्यापार, वाहतूक, साठागृहे, बँकिंग, विमा, वित्त व स्थावर मालमत्ता, सार्वजनिक व व्यक्तिगत सेवा इत्यादींचा समावेश होतो. अलीकडे हॉटेल व्यवसाय, पर्यटन, दळणवळण कम्प्युटर, सॉफ्टवेअर इ. सेवांचा सामावेश होत आहे. सन 1993-94 च्या किमतीनुसार घटक किंमतीनुसार GDP तील सेवा क्षेत्राचा हिस्सा सन 1950-51 मध्ये 27.5 % होता. तो सन 1990-91 मध्ये 59.9 % होता. यावरून सेवा क्षेत्राचे वाढते महत्त्व लक्षात येते. असे महत्व वाढण्याच्या काही कारणांची पुढे कारणमीमांसा केली आहे.

- सेवा क्षेत्रांचे वाढते महत्व -

१. स्थूल देशांतर्गत उत्पंन्नातील वाढता हिस्सा -

स्वातंत्र्यानंतर विषेशतः हा नियोजनाने भारताच्या स्थूल देशांतर्गत उत्पंन्नातील शेती व उद्योगांचा म्हणजेच प्राथमिक व दुय्यम क्षेत्राचा हिस्सा कमी होत जाऊन तृतीय म्हणजे सेवा क्षेत्राच्या वाटा वाढत आहे. सेवा क्षेत्राला वाढते महत्व प्राप्त झाले आहे. सन 1950-51 मध्ये भारतातील स्थूल देशांतर्गत उत्पंन्नाचा वाटा 40.6 % होता. सन 2011-12 मध्ये तो 64.4 % झाला. भारताचे निम्म्यापेक्षा आधिक उत्पंन्न सेवा क्षेत्रातून प्राप्त झाले आहे. यावरून भारताच्या स्थूल देशांतर्गत उत्पंन्नात संस्थानात्मक बदल दिसून येतो. यामुळे शेती व उद्योग क्षेत्रात हिस्सा घटत आहे. सेवा क्षेत्राच्या हिस्सा वेगाने वाढत आहे.

Scanned with OKEN Scanner

ESTD JUNE 1964 VIVEKANAND (Autonomous) KOLHAPUR

2. भारतातील प्रमुख सेवांचा एकूण सेवा क्षेत्रातील हिस्सा -

1. व्यापार, हॉटेल आणि उपहाराशी संबंधीत सेवांचा स्थूल राष्ट्रीय उत्पंन्नातील सन 1950 - 51 मधील हिसा 8.5 % होता तो सन 2010 - 11 मध्ये 16.9 % इतका वाढला आहे.

2. त्या खालोखाल वित्त, विमा, बँकींग, स्थावरमालमत्ता आणि व्यावसायीक सेवा या क्षेत्रांचा सन 1950 - 51 मधील GDP मधील हिस्सा 7.5 % होता. तो 2010-11 मध्ये 16.4 % इतका वाढला आहे.

3. भारतातील सामाजिक व प्रशासकीय क्षेत्र व वयक्तीक सेवा या गटातील सेवांचा GDP मधील हिस्सा 1950 - 51 मध्ये 10.4 इतका वाढला आहे.

4. वाहतूक व गुदाम व्यवस्थेचा GDP मधील हिस्सा 1950-51 मधील 3.4 % इतका होता. तो 2010 - 11 मध्ये 7.7 % इतका राहिला.

5. बांधकाम सेवा क्षेत्राचा हिस्सा 2010 - 11 मध्ये 8.1 % इतका होतो.

3. स्थूल देशांतर्गत उत्पादनात सेवा क्षेत्राचा हिस्सा आणि अंतराष्ट्रीय तुलना :

सन 2010 मध्ये चालू किंमतीनुसार जागतिक स्थूल उत्पादन 63,064 महापदम अमेरीकन डॉलर्स एवढे होते भारताच्या GDP चा क्रमांक 8 वा होता. मात्र एकूण स्थूल राष्ट्रीय उत्पंन्नातील सेवा क्षेत्राचा हिस्सा विचारात घेता भारताचा जगात 11 वा क्रमांक लागतो. इंग्लंड, अमेरीका व फ्रान्स हे देश या बाबतीत आघाडीवर आहे. इंग्लंड मधील सेवा क्षेत्रांचा हिस्सा 78.4 %, अमेरीकेचा 78.2 % फ्रान्स चा 78.1 % होता तर भारताचा 64.4 % झाला. असे असले तरी चीन मधील स्थूल देशांतर्गत उत्पंनातील सेवा क्षेत्राचा वृद्धीवर भारतापेक्षा आधिक आहे.

Scanned with OKEN Scanner

4. राज्यावर सेवा क्षेत्राची तुलना -
राज्यनिहाय स्थूल राज्यांतर्गत उत्पादनात सेवाक्षेत्राचा विचार केल्यास बहुसंख्य राज्यात आणि केंद्रशासीत प्रदेशांत सेवा क्षेत्रापासून मिळालेल्या उत्पन्नाचा हिस्सा मोठा आहे. त्रिपुरा, नागालँड, मिझोराम, महाराष्ट्र, बिहार, तामिळनाडू केरळ, दिल्ली आणि चंदीगढ येथील सेवा क्षेत्राचा हिस्सा देशपातळीवरील सरासरीपेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ सेवा क्षेत्राचा पाया विस्तृत आणि बळकट आहे.

5. सेवा क्षेत्रातील प्रत्यक्ष परकिय गुंतवणूक -
भारतातील सेवाक्षेत्राची वेगवान वृद्धी घडवून आणण्यात प्रत्यक्ष परकीय गुंतवणूक महत्वाची भूमीका पार पडते. वित्तिय आणि बिगर वित्तीय सेवांमध्ये कंम्प्युटर हार्डवेअर आणि सॉफ्टवेअर आणि टेलीकम्युनिकेशन, घरबांधणी आणि स्थावर मालमत्ता यामधील अप्रत्यक्ष परकीय गुंतवणूक महत्वाची असते.

6. माहिती तंत्रज्ञान उद्योगाचा विस्तार आणि वाढती निर्यात
भारतातील माहिती तंत्रज्ञान उद्योगाचा विस्तार ही अलिकडच्या काळातील घटना आहे.
देशातून सॉफ्टवेअरच्या सेवांची निर्यात वाढत आहे. जागतिक बाजारात भारताचा उद्योग महत्वाची भूमीका पार पाडत आहे. तसेच भारताच्या पर्यटन उद्योगाचे महत्व वाढत आहे.

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षण प्रसार" — शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Signature of Supervisor

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

VIVEKANAND COLLEGE (Autonomous), KOLHAPUR

Class: B.A.I. Div: A Roll No.: 4769

Suppliment No.: Subject: Economic (भारतीय अर्थव्यवस्था)

Test / Tutorial No.:

* विदेशी व्यापारातील आर्थिक विकासातील महत्त्व विशद करा.

<u>प्रस्तावना :-</u>

विदेशी क्षेत्र याचा अर्थ साधारणतः देशाच्या औद्योगिक सीमेबाहेरील देशाशी होणारे व्यवहार होय. उदा. इंग्लंड व जर्मनीतून भारतात भाडेवल येणे व औषधे, कपडे इत्यादी माल येणे म्हणजे विदेशी क्षेत्रातून होणारी आयात होय. याचाच अर्थ देशाच्या सीमेबाहेरील सर्व क्षेत्र हे विदेशी क्षेत्र होय. कदाचित ते देशाच्या सीमेला लागुन असेल. उदा. इंग्लंड वा अमेरिकेचे क्षेत्र भारतापासुन खुप दुर असते. अलीकडे वाहतुकीची प्रचंड व जलद साधने निर्माण झाल्याने विदेशी क्षेत्राशी सर्व प्रकारचे व्यवहार वाढत आहेत.

आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी, जागतिक बँक इत्यादी आंतरराष्ट्रीय वित्तीय संस्थाच्या स्थापनेने विदेशी क्षेत्राचे महत्त्व वाढत आहे. विशेषतः भारतासारख्या विकसशील देशांना आर्थिक विकासासाठी विदेशी क्षेत्राची खुपच मदत होते. अर्थात, विदेशी क्षेत्रात आयात-निर्यात, व्यापार, विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणुक, रोखे संग्रह गुंतवणुक, विदेशी मदत, विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणुक, रोखे संग्रह गुंतवणुक, विदेशी मदत, विदेशी अनुदान प्रत्यक्ष व कर्ज इत्यादी विविध घटकांचा समावेश असतो. जगातील सर्व देशांना आर्थिक विकास व अन्य कारणासाठी विदेशी क्षेत्राची मदत घ्यावी लागते. देशात सहि अन्नधान्य, कपडे, इंजिनियरिंग, वस्तु-पेट्रोलियम पदार्थ, इलेक्ट्रॉनिक वस्तु, असंख्य उपभोग्य टिकाऊ वस्तु;

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

जड -, इलेक्ट्रॉनिक वस्तू, अनेक उपभोग्य टिकाऊ वस्तू, सोने-चांदी इत्यादी असंख्य वस्तूंच्या आयाती-निर्यातीत विदेशी क्षेत्र महत्वाचे असते. यावरून पुढील मुद्द्यांच्या आधारे विदेशी व्यापारातील आर्थिक विकासातील महत्त्व स्पष्ट केले आहे.

मुद्दे :-

① विदेशी भांडवलाची आवश्यकता :-

विदेशी क्षेत्राकडून विदेशी भांडवलाची गरज पूर्ण होते म्हणून हे क्षेत्र महत्त्वाचे आहे. कारण सामान्यतः सर्व विकसनशील देशांत भांडवलाची दुर्मिळता असते. हे देश मुळातच गरीब असतात. अल्प उत्पन्नाचे बचत वाढत नाही. भांडवल निर्मिती अत्यंत अल्प असते. तेव्हा देशाच्या आर्थिक विकासाठी भांडवलाची गरज देशांतर्गत भांडवल पूर्ण करू शकत नाही. यासाठी विदेशी क्षेत्राकडून भांडवलाची आवश्यकता असते. तसेच अशा देशांत वाढत्या लोकसंख्येचे उपभोग्य वस्तूंची मागणी वाढत असते. साहजिकच, बचत इ. गुंतवणुकीची देशांतर्गत पातळी अत्यंत कमी असते. तेव्हा देशातील अर्थव्यवस्थेच्या विकासाला चालना देण्यासाठी व बचत आणि गुंतवणूक यामधील फरक भरून काढण्यासाठी विदेशी क्षेत्राकडून परदेशी व अनिवासी भारतीय यांची प्रत्यक्ष गुंतवणूक आणि विदेशी संस्थात्मक गुंतवणूक व इतर यांची सेवा संग्रह

② उपक्रमशीलता वर्ग निर्माण करणे :-

भारतासारख्या अनेक विकसनशील देशांत उपक्रमशील वर्ग निर्माण करण्यात परदेशी क्षेत्राचे महत्त्व असते. कारण बहुसंख्य अविकसित देशांत मोठ्या प्रमाणात साहसी खाजगी उद्योजकांची दुर्मिळता असते. अनुभव आणि उपक्रमशीलता खाजगी उद्योजकांची दुर्मिळता असते यांच्या अभावामुळे देशांतर्गत भांडवल विविध उत्पादनात गुंतविले

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

जात नाही. विदेशी क्षेत्रातील भांडवलाने देशी भांडवलाच्या गुंतवणुकीचा मार्ग दाखविला जातो.

③ आर्थिक विकासाची गती वाढविणे :-

विकसनशील देशांना आर्थिक विकासाची गती वाढवण्यासाठी विदेशी क्षेत्राची विविध प्रकारे मदत होते. विकसनशील देशांत अत्यल्प बचत मोठ्या प्रमाणात असते. पण ती देशात आर्थिक विकासाने उच्च पातळी गाठल्यानंतरच पुढे येते. यासाठी सुरुवातीला आर्थिक विकासाला गती देण्याचे कार्य विदेशी क्षेत्राने करणे.

④ विदेशी क्षेत्र देशांतर्गत बचतीची प्रेरणा :-

देशांतर्गत बचतीला प्रेरणा देण्याचे कार्य विदेशी क्षेत्र योग्य प्रकारे करते. कारण आर्थिक विकासासाठी आवश्यक असणाऱ्या प्रकल्पांना मोठ्या प्रमाणात वित्तपुरवठा करण्यासाठी देशांतर्गत बचत गतिक्षम करणे कठीण असते. विकासाच्या प्राथमिक अवस्थेत विकसनशील देशांतील भांडवल बाजार मुळातच अप्रगत असतो. यासाठी तात्पुरता उपाय म्हणून विदेशी क्षेत्रातून येणारे भांडवल या काळात भांडवल बाजाराच्या विकासाच्या प्रक्रियेशी आवश्यक असते. परदेशी क्षेत्रातून येणाऱ्या भांडवलाची अर्थव्यवस्थेच्या विविध क्षेत्रात गुंतवणूक केल्याने देशातील व राष्ट्रीय उत्पन्नात आणि दरडोई उत्पन्नात वाढ होते.

⑤ विदेशी क्षेत्राने तंत्रज्ञानाची आयात शक्य :-

विविध प्रगत देशांकडून. अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाची आयात करण्यात विदेशी क्षेत्राची

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

भूमिका महत्वाची असते. कारण अशा क्षेत्रातून येणारे भांडवल स्वत:बरोबर अनेक दुर्मीळ उत्पादक घटक घेऊन जाते, तांत्रिक ज्ञान, व्यावसायिक अनुभव व ज्ञान इ. या बाबी आर्थिक विकासासाठी अत्यावश्यक असतात. अविकसित देशात सामान्यत: तांत्रिक मागासलेपणा, कमी व्यावसायिक अनुभव व ज्ञान असते. त्यामुळे कामगारांची कार्यक्षमता अत्य अल्प असते, उत्पादक खर्च अधिक असतो.

विदेशी क्षेत्राने विकसनशील देशात विविध प्रकारच्या पायाभूत सुविधा विकासात महत्वाची भूमिका पार पाडली आहे. कारण असे आढळून येते की, बहुसंख्य विकसनशील देशांत देशांतर्गत भांडवल आर्थिक पायाभूत सुविधा निर्माण करण्यासाठी पुरेसे अपुरे असते. तेव्हा अशा प्रकारच्या सुविधा निर्माण करण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात विदेशी क्षेत्राची भांडवल रुपाने मदतीची आवश्यकता असते. विशेषत: वाहतूक व दळणवळणाच्या पद्धतीचा विकास; ऊर्जेची निर्मिती व वितरण, सिंचन सुविधांचा विकास इत्यादीसाठी विदेशी क्षेत्राने मोठ्या प्रमाणात भांडवलाचा पुरवठा केला आहे.

Class B.A-I Div A Roll No. 4669
Suppliment No. — Subject Economic
भारतीय अर्थव्यवस्था
Test / Tutorial No. —

Aasha Jotiram khopkar

* विदेशी व्यापारातील आर्थिक विकासातील महत्त्व विशद करा.

→ प्रस्तावना :-

विदेशी क्षेत्र याचा अर्थ साधारणतः देशाच्या औद्योगिक सीमेबाहेरील देशाशी होणारे व्यवहार होय. उदा. इंग्लंड व जर्मनीतून भारतात मांडवल येणे व औषधे, कपडे इत्यादी माल येणे म्हणजे विदेशी क्षेत्रातून होणारी आयात होय. याचाच अर्थ देशाच्या सीमेबाहेरील सर्व क्षेत्र हे विदेशी क्षेत्र होय. कदाचित ते देशाच्या सीमेलालागुन असेल. उदा; पाकिस्तान व बांगला देशाच्या सीमा भारतीय हद्दीलालागुन आहेत. उदा; इंग्लंड वा अमेरिकेचे क्षेत्र भारतापासून खूपच दूरअसते. अलीकडे वाहतुकीची प्रचंड व जलद साधने निर्माण झाल्याने विदेशी क्षेत्राशी सर्व प्रकारचे व्यवहार वाढत आहेत.

आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी, जागतिक बँक इत्यादी आंतरराष्ट्रीय वित्तीय संस्थांच्या स्थापनेने विदेशी क्षेत्राचे महत्त्व वाढत आहे. विशेषतः भारतासारख्या विकसनशील देशांना आर्थिक विकासासाठी विदेशी क्षेत्राची खूपच मदत होते. अर्थात, विदेशी क्षेत्रात आयात - निर्यात, व्यापार, विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूक, रोखे संग्रह गुंतवणूक, विदेशी मदत, विदेशी अनुदान व कर्ज इत्यादी विविध घटकांचा समावेश असतो. जगातील सर्व देशांना आर्थिक विकास व अन्य कारणासाठी विदेशी क्षेत्राची मदत घ्यावी लागते. देशाशी अन्नधान्य, कपडे, इंजिनिअरिंग, वस्तू, पेट्रोलियम पदार्थ, इलेक्ट्रॉनिक वस्तू, असंख्य उपभोग्य टिकाऊ वस्तू, जड जवाहिर सोने चांदी इत्यादी असंख्य वस्तूंच्या आयाती - निर्यातीत विदेशी क्षेत्र महत्त्वाचे असते. यावरून पुढील मुद्द्यांच्या आधारे विदेशी व्यापारील आर्थिक विकासातील महत्त्व स्पष्ट केले आहे.

मुद्दे :-

1) विदेशी भांडवलाची आवश्यकता :-

विदेशी क्षेत्राकडून विदेशी भांडवलाची गरज पूर्ण होते म्हणून हे क्षेत्र महत्त्वाचे आहे. कारण सामान्यतः सर्व विकसनशील देशांत भांडवलाची दुर्मिळता असते. हे देश मुळातच गरीब असतात. अल्प उत्पन्नाने बचत वाढत नाही. भांडवलनिर्मिती अत्यंत अल्प असते. तेव्हा देशामध्ये आर्थिक विकासासाठी भांडवलाची गरज देशांतर्गत भांडवल पूर्ण करू शकत नाही. यासाठी विदेशी क्षेत्राकडून भांडवलाची आवश्यकता असते. तसेच अशा देशांत वाढत्या लोकसंख्येने उपभोग्य वस्तूंची मागणी वाढत असते. साहजिकच, बचत व गुंतवणुकीची देशांतर्गत पातळी अत्यंत कमी असते. तेव्हा देशातील अर्थव्यवस्थेच्या विकासाला चालना देण्यासाठी व बचत आणि गुंतवणूक यांमधील फरक भरून काढण्यासाठी विदेशी क्षेत्राकडून परदेशी व अनिवासी भारतीय यांची प्रत्यक्ष गुंतवणूक आणि विदेशी संस्थात्मक गुंतवणूक व इतर यांची रोखासंग्रह गुंतवणूक असते. उदा. 3,51,193 दशलक्ष डॉलर्स विदेशी भांडवल भारतात आले होते.

2) उपक्रमशीलता वर्ग निर्माण करणे :-

भारतासारख्या हे अनेक विकसनशील देशांत उपक्रमशील वर्ग निर्माण करण्यात परदेशी क्षेत्राचे महत्त्व असते. कारण बहुसंख्य अविकसित देशांत मोठ्या प्रमाणात साहसी खाजगी उद्योजकांची दुर्मिळता असते. अनुभव आणि उपक्रमशीलता यांच्या अभावामुळे देशांतर्गत भांडवल विविध उत्पादनांत गुंतविले जात नाही. विदेशी क्षेत्रातील भांडवलाने देशी भांडवलाला गुंतवणुकीचा मार्ग दाखविला जातो. औद्योगिकरणाच्या कार्यक्रमातील सर्व अडचणी दूर केल्या जातात. प्रारंभिक काळातील आवकुशीचे व्यक्ती अनुभवाने परकीय क्षेत्रातील भांडवल योग्य प्रकारे स्वीकारू शकतो, ज्यायोगे औद्योगिकीकरणाच्या प्रक्रियेला वेगवान मार्ग उपलब्ध होतो. अशा देशांतील अधिकाधिक लोक औद्योगिक क्षेत्रात येतात.

Scanned with OKEN Scanner

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR ESTD JUNE 1964 (Autonomous)

अशा देशांतील सारांश, विदेशी क्षेत्रातील भांडवल प्राथमिक क्षेत्रा पासून विकसनशील देशात उपक्रमशीलता निर्माण करते. विदेशी क्षेत्रातील भांडवलदारांचे अनुकरण करणारा कारखानदार वर्ग देशात निर्माण होतो. देशात उपक्रमशीलता वर्ग निर्माण होऊन देशाच्या विकास वेगाने होतो.

3) आर्थिक विकासाची गती वाढविणे :-

विकसनशील देशांना आर्थिक विकासाची गती वाढविण्यासाठी विदेशी क्षेत्राची विविध प्रकारे मदत होते. विकसनशील देशांत अव्यक्त बचत मोठ्या प्रमाणात असते; पण तिह देशांत आर्थिक विकासाने उच्च पातळी गाठल्यानंतरच पुढे येते. त्यासाठी सुरुवातीला आर्थिक विकासाला गती देण्याचे कार्य विदेशी क्षेत्राने करणे गरजेचे असते. प्रथमतः आर्थिक विकासाची गती वाढविण्यासाठी विकसनशील देशांना विदेशी क्षेत्र महत्त्वाची मदत करते.

4) विदेशी क्षेत्र देशांतर्गत बचतीची प्रेरणा :-

देशांतर्गत बचतीला प्रेरणा देण्याचे कार्य विदेशी क्षेत्र योग्य प्रकारे करते. कारण आर्थिक विकासासाठी आवश्यक असणाऱ्या प्रकल्पांना मोठ्या प्रमाणात वित्तपुरवठा करण्यासाठी देशांतर्गत बचत गतिक्षम करणे कठिण असते. विकासाच्या प्राथमिक अवस्थेत विकसनशील देशांतील भांडवलबाजार कुचकामी अप्रगत असतो. यासाठी तात्पुरता उपाय म्हणून विदेशी क्षेत्रातून येणारे भांडवल या काळात भांडवल बाजाराच्या विकासाच्या प्रक्रियेसाठी आवश्यक असते. परदेशी क्षेत्रातून येणाऱ्या भांडवलाची अर्थव्यवस्थेच्या विविध क्षेत्रात गुंतवणूक केल्याने देशातील राष्ट्रीय उत्पन्नात आणि दरडोई उत्पन्नात वाढ होते. त्यामुळे देशातील बचत वाढण्यास मदत होते. अशा प्रकारे विदेशी क्षेत्राने विविध माध्यमातून येणाऱ्या भांडवलाच्या गुंतवणुकीला देशांतर्गत बचतीला प्रोत्साहन मिळते. देशातील भांडवलनिर्मितीचा दर वाढतो, आणि आर्थिक विकासाला आवश्यक असलेले भांडवल सहजपणे देशातच उपलब्ध होते.

5) विदेशी भांडवलाने तंत्रज्ञानाची आयात शक्य:-

विविध प्रगत देशांतून अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाची आयात करण्यात विदेशी भांडवलाची भूमिका महत्त्वाची असते. कारण अशा भांडवलातून येणारे भांडवल स्वतः बरोबर अनेक कुशल उत्पादक घटक घेऊन जाते. तांत्रिक ज्ञान, व्यावसायिक अनुभव व ज्ञान इ. ज्या बाबी आर्थिक विकासासाठी अत्यावश्यक असतात. अविकसित देशांत सामान्यतः तांत्रिक मागासलेपणा, कमी व्यावसायिक अनुभव व ज्ञान असते. त्यामुळे कामगारांची कार्यक्षमता अल्प असते. उत्पादन खर्च अधिक असतो. व उत्पादन पातळी अल्प असते. अशा वेळी विदेशी भांडवलातून येणारे भांडवल हा तांत्रिक मागासलेपणा दूर करू शकते. विदेशी भांडवलाने तांत्रिक ज्ञानाची आयात शक्य होते. विकसनशील देशांना अद्ययावत यंत्रे, आधुनिक तंत्रविद्या, नवनिर्मिती उत्पादने व पद्धती, आधुनिक व्यवस्थापन व व्यवस्थापकीय क्षमता, प्रगत उत्पादन प्राप्त होतात. विदेशी भांडवलाचे या दृष्टीने खूपच महत्त्व आहे

विदेशी भांडवलाने विकसनशील देशांत विविध प्रकारच्या पायाभूत सुविधा विकासात महत्त्वाची भूमिका पार पाडली आहे. कारण असे आढळून येते की, बहुसंख्य विकसनशील देशांत देशांतर्गत भांडवल आर्थिक पायाभूत सुविधा निर्माण करण्यासाठी खूपच अपुरे असते. तेव्हा अशा प्रकारच्या सुविधा निर्माण करण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात विदेशी भांडवलाची भांडवल रूपाने मदतीची आवश्यकता असते. विशेषतः वाहतूक व दळणवळणाच्या पद्धतीचा विकास, ऊर्जेची निर्मिती व वितरण, सिंचन सुविधांचा विकास इत्यादींसाठी विदेशी भांडवलाने मोठ्या प्रमाणात भांडवलाचा पुरवठा केला आहे. अप्रगत देशांना विदेशी भांडवलाकडून भांडवल व मदत यांच्याविना पायाभूत सुविधा निर्माण करणे शक्य झाले नसते. अनेक विकसनशील देशांत रस्ते, रेल्वे, विद्युत निर्मिती, बंदरे इत्यादींच्या विकासात विदेशी भांडवलाने महत्त्वाची भूमिका पार पाडली आहे.